Соборна грамота Діонісія IV, патріарха Константинопольського, Йоакиму, патріарху Московському, про підпорядкування йому Київської митрополії. Червень 1686 р.

1. Грецький текст грамоти за рукописом середини XVIII ст. (№ 22, арк. 202—203, колекція рукописів Історичного і палеографічного архіву Освітньої фундації Національного банку, Афіни). Див. на сайті Константинопольського патріархату: https://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=2567&tla=gr

Ченцова В. Г. Синодальное решение 1686 г. о Киевской митрополии // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. — № 2 (68). — 2017. — С. 89—110.

Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ, καὶ συνοδικοῦ γράμματος τοῦ δοθέντος / τῷ μακαριωτάτῳ π(ατ)ριάρχῃ Μοσχοβίας ἐκδόσεως φημὶ γράμματος, ἐπὶ τῷ / εἶναι τὴν μ(ητ)ρόπολιν Κιόβου ὑποκειμ(έν)ην τῷ π(ατ)ριαρχ<ικῷ> αὐτοῦ θρόνῳ, καὶ χει/ροτονεῖσθαι τὸν ψηφισθησόμ(εν)ον Κιόβου ὑπ' αὐτοῦ.

+ Πάντα φησὶν ὁ ἀποστολικὸς λόγος πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω, εἴτε γ(ὰ)ρ πρατ/τόντων ἡμῶν, εἴτε καὶ λεγόντων, ὁ σκοπὸς ἡμῶν δέον ἐνεργεῖσθαι πρὸς / καταρτισμὸν τοῦ πλησίον, καὶ διευθύνεσθαι πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀδελφῶν. πάν/τας γὰρ ὁ θεῖος ἀπόστολος, καὶ ἀδελφοὺς καλεῖν οὐ παύετ(αι), καὶ τῆς διορθώσεως / αὐτῶν ἐπιμελούμενος οὐκ ἀναβάλλετ(αι), εἰσηγούμ(εν)ος τὰ πρὸς σ(ωτη)ρίαν συντείνοντα, καὶ / ὑπομιμνήσκ(ων) ἕκαστον, μὴ ἀμελεῖν τῆς οἰκί(ας) ἐπαγγελί(ας), ἀλλ' ἀγρύπνοις / ὄμμασι, καὶ ἀτενέσι νοὸς ὁρμήμασιν ἐμβάλλειν ἑκάστῳ τὴν προσηνῆ θερα/πείαν, καὶ οὕτω μέχρι τοῦ νῦν οἱ τῆς ἐπαγγελί(ας) ταύτης διάδοχοι ἀποστολικῶς / διῆγον, ὧν τὴν διαδοχὴν καὶ τῆς ἡμῶν μετρ<ιότητος> κρίμασι τοῦ τὰ πάντα, ὡς αὐ/τῷ ἔδοξε, διευθετοῦντος παντοδυνάμου Θ(εο)ῦ, διαδεξαμ(έν)ης, καὶ συνοδικῶς προ/καθημένης συνεδριαζούσης αὐτῇ, καὶ ἱερωτάτων συναδελφῶν ἀρχιερέ(ων) γράμ/ματα σεβάσμια ἐνεφανίσθησαν τῶν γαληνοτάτ(ων), ὀρθοδοξοτάτων, καὶ θεοστέ/πτων βασιλέων, καὶ μεγάλων κνέζηδων Μοσχοβί(ας) κυρί(ων) κυρί(ων) ἀδελφῶν Ἰωάννου / Ἀλεξιοβίτζη, καὶ Πέτρου Ἀλεξιοβίτζη, καὶ αὐτοκρατόρ(ων) πάσης μεγάλης , καὶ μικρᾶς /καὶ λευκῆς Ῥωσί(ας), πολλῶν τε αὐθεντειῶν, καὶ γαιῶν ἀνατολικῶν, δυτικῶν, καὶ βορεί(ων) π(ατ)ρικῶν, καὶ προπατορικῶν κληρονόμ(ων), καὶ ἐξουσιαστῶν, περιποθήτων κατὰ / Κύριον, καὶ ἐκ σπλάγχνων ἀγαπητῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ τοῦ μακαριωτάτου π(ατ)ριάρχου / Μοσχοβίας, καὶ πάσης Ῥωσίας κὺρ Ἰωακείμ, ἐν ἁγίῳ πν(εύματ)ι ἀγαπητοῦ ἀδελ/φοῦ αὐτῆς καὶ συλλειτουργοῦ τού τε εὐσεβεστάτου, καὶ περιφανεστάτου ὑπηκόου / τῶν εἰρημ(ένων) κρατίστ(ων) μεγάλ(ων) βασιλέ(ων) τοῦ Ζαμποροβιανοῦ στρατεύματος ἑκατέρ(ων) τῶν / μερῶν Βορυσθένους χατμάνου κυρίου Ἰωάννου Σαμουηλοβίτζου ἐν Κ(υρί)ῳ υἱοῦ / αὐτῆς ἀγαπητοῦ διαλαμβάνοντα, ὅτι ἡ τοῦ Κιόβου ἐπαρχία διὰ τὸ ε/ἶναι ὑ/ποκειμένη ὑπὸ τὸν ὑψηλότατον, καὶ ἁγιώτατον οἰκουμενικὸν θρόνον τῆς Κων/σταντινουπόλεως τὴν τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς χειροτονίαν, ὡς ἀείποτε περὶ [γρ. παρὰ] τούτου // ἐλάμβανε κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν νόμ(ων) διακέλευσιν, πρὸ χρόν(ων) δὲ οὐκ ὀλίγ(ων) τ(ῆς) /

μ(ητ)ροπόλεως ταύτης χηρευσάσης, καὶ παραδραμόντος καιροῦ, καὶ μὴ χειροτονηθέντος /γνησίου ἀρχιερέως ἐν αὐτῇ ὡς μεταξὺ τῶν δύο μεγίστ(ων) βασιλειῶν μάχαι τινὲς πα/ρεμπεσοῦσαι, καιροῦ δραξάμενος, καὶ εὐκαιρεί(ας) ἐντυχὼν ὁ ἐχθρὸς τῆς ὀρθῆς, καὶ ἀλη/θοῦς, καὶ ἁγί(ας), καὶ ἀμωμήτου πίστεως τῶν ὀρθοδόξ(ων) χριστιανῶν ζιζάνια, καὶ ἀκάνθας / ἐγκατέσπειρε μεταξὺ τοῦ σίτου, / ἤτοι τῆς ὀρθοδοξί(ας), καὶ κινδυνεύει ταύτην ὑποχείριον / ἕξειν τοῖς ἀλλοτρίοις, καὶ ἐναντίοις φρονήμασι, καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτουν μετὰ μεγάλης εὐ/λαβείας, καὶ ὅ,τι πλείστης παρακλήσεως δοθῆναι ἄδειαν τῷ μακαριωτάτῳ π(ατ)ριάρχῃ / Μοσχοβίας χειροτονεῖν μ(ητ)ροπολίτην Κιόβου, ἡνίκα ἐμμένει ὑστερουμ(έν)η γνησίου ἀρχιε/ρέως ἡ μ(ητ)ρόπολις αὕτη, ἢ δι᾽ εὐλόγους αἰτί(ας) καθαιρεθῇ ὁ ἀρχιερατεύ(ων), ὅντινα ἂν / ἐκλέξωσιν οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ὑποκείμενοι ἐπίσκοποι, ἀρχιμανδρῖται, κα/θηγούμενοι τῶν ἱερῶν μοναστηρί(ων), καὶ οἱ λοιποί, ὡς εἴθισται, διὰ τὸ μὴ μένειν τοῦ λοιποῦ ἀ/προστάτευτον τὴν παροικίαν ταύτην, ὡς δυσκόλως καὶ πάνυ δυσχερῶς ἀποτελου/μένης ἐντεῦθεν τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως, ὡς πᾶσι κατάδηλον ὄν, καὶ σπε(ι)ρούσης / ἐς αὖθις ζιζάνια, ἤ τοι αἱρέσεις, καὶ σχισματικὰς δόξας ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθεί(ας) διάβο/λος, ὅπερ καὶ ἡ μεγίστη, καὶ κραταιὰ βασιλεία καὶ κυριεύουσα ἡμῶν ἐπρόσταξεν ὡς / παρακληθεῖσα ὑπὸ τῆς γαληνοτάτης, καὶ χριστιανικωτάτης ταύτης βασιλεί(ας) , δηλαδὴ / μηδὲν ἔμποδον ποιῆσαι εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ὅθεν ἡ μετριότης ἡμῶν ἅτε / τῆς περιωπῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἐντετυχηκυῖα καὶ ὅση δύναμις φρον/τίζειν τῶν φροντίδος δεομέν(ων) ἐγνωκυῖα, ὡς λόγον ὑφέξουσα περὶ πάντων τῶν θεό/θεν αὐτῇ ἐμπεπιστευμέν(ων), τὴν αἴτησιν ταύτην ὡς ἀσμένως ἐδέχθη, εὔλογόν τε οὖσαν, / καὶ δικαίαν, κατασφαλίσαι ἐγγράφως ἔκρινεν ἄξιον. Καὶ δὴ γράφουσα μετὰ τῆς / περὶ αὐτὴν ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέ(ων) συνόδου, καὶ ὑπερτίμ(ων) τῶν ἐν Ἁγίῳ Πν(εύματ)ι ἀγα/πητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἀποφαίνετ(αι), ἵνα ἡ ἁγιωτάτη ἐπαρχία / Κιόβου εἴη ὑποκειμένη ὑπὸ τοῦ ἁγιωτάτου π(ατ)ριαρχικοῦ θρόνου τῆς Μεγάλης, // καὶ θεοσώστου πόλεως Μοσχοβί(ας), χειροτονεῖσθαι δηλαδὴ μ(ητ)ροπολίτην Κιόβου ἐν αὐτῇ /ἡνίκα παρεμπέσῃ χρεία παρὰ τοῦ μακαριωτάτου Μοσχοβίας, ὅντινα / ἂν ἐκλέξωσιν οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ὑποκείμενοι θεοφιλ<έστατοι> ἐπίσκ<οποι>, αἰδεσιμ<ώτατοι> / ἀρχιμανδρῖται, ὁσιώτ<ατοι> καθηγούμενοι τῶν ἱερῶν, καὶ σεβασμί(ων) μοναστηρί(ων), ὁσιώτ<ατοι> ἱε/ρομ<όναχοι>,

εὐλαβ<έστατοι> ἱερεῖς, ὅσιοι μοναχοί, καὶ ἄρχοντες, καὶ λοιποί, προτροπῇ, καὶ ἀδείᾳ / τοῦ ἐκεῖσε περιφανεστάτου μεγάλου χατμάνου, ὡς συνήθεια τῷ τόπῳ ἐπεκράτησε /καὶ λαμβάνειν παρ' ἐκείνου τὴν ἐν μεμβράναις λεγομένην πρᾶξιν, καὶ γινώ/σκειν ἐκεῖνον γέροντα, καὶ προεστῶτα αὐτοῦ ὡς παρ' ἐκείνου χειροτονουμένη, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ, ὡς ἀνωτέρω εἴρητ(αι), διά τε τὸ τοῦ τόπου ὑπερβάλλον / διάστημα, καὶ διὰ τὰς συνεχῶς συμβαινούσας ἀναμεταξὺ τῶν δύο βασιλειῶν μάχας, καὶ τρόπῳ συγκαταβατικῷ χρωμένου κατὰ τὴν αὐτοῦ προπάλαιον συνήθει(αν), / καὶ διδόντως οἰκονομικῶς ἐκείνῳ τὴν τοιαύτην ἄδειαν. Ἡνίκα δὲ ἐκτελῶν εἴη / ὁ μ(ητ)ροπολίτης οὗτος Κιόβου ἐν τῇ παροικίᾳ ταύτῃ τὴν θείαν, καὶ ἱερὰν, καὶ ἀναί/μακτον θυσίαν μνημονεύῃ ἐν πρώτοις τοῦ σεβασμίου ὀνόματος τοῦ οἰκουμενικοῦ / π(ατ)ριάρχου ὡς ὄντος πηγή, καὶ ἀρχή, καὶ ὑπερκειμένου πάντων τῶν πανταχοῦ πα/ροικιῶν τε, καὶ ἐπαρχιῶν, ἔπειτα τοῦ π(ατ)ριάρχου Μοσχοβί(ας) ὡς γέροντος αὐτοῦ / μηδενὸς κατὰ τοῦτο ἐναντιουμένου, ἢ ἀντιλέγοντος τὸ παράπαν ὡς εὐλόγως, καὶ / δικαίως γεγονός. Ὁ δὲ παρὰ τὰ γεγραμμένα διανοηθείς, ἢ ἄλλως πως βου/ληθεὶς ἀπείθειαν, ἢ ἐναντιότητα ἐνδείξασθαι τῇ τοῦ Κ(υρίο)υ διαταγῇ ἀντιστήσετ(αι), / καὶ παρ' ἐκείνου τὰς ἀντιμοισθί(ας) ἕξει ὡς καταφρονητὴς τῶν π(ατ)ριαρχῶν ὄντων / εἰκόνων τοῦ Θ(εο)ῦ ἐμψύχων τε, καὶ ζωσῶν. Διὸ καὶ εἰς δήλωσιν καὶ βεβαίωσιν τῆς / ὑποθέσεως ταύτης ἐγράφη τὸ παρὸν συνοδικὸν ἐκδόσεως γράμμα ἐν τῷ / ἱερῷ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χ(ριστο)ῦ Μεγ<άλης> Ἐκκλ<ησίας> κώδικι καὶ καταγραφὲν ἐνεχειρίσθη τῷ μακαρ<ιωτάτῳ> / π(ατ)ριάρχῃ Μοσχοβί(ας) κὺρ Ἰωακεὶμ ἐν ἔτει σ(ωτη)ρίῳ ,αχπς[φ] ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ, ἰνδικτιῶνος θ[ης].

2. Переклад українською мовою.

Точна копія патріаршої соборної грамоти, яка називається «виданою» грамотою[1], наданої блаженнішому патріархові Московському, про підпорядкування Київської митрополії його патріаршому престолу і про висвячення[2] ним обраного голосуванням київського [митрополита].

«Усе хай буде для збудування» (1 Кор. 14, 26) сповіщає Апостольське слово. Учиняємо ми щось або розмовляємо, мета наша має полягати в діяльності щодо направлення близьких і слугувати на користь братів. Усіх бо божественний Апостол, а також братів безперервно [до того] закликає і не відкладає піклування про їхнє виправлення, оповідаючи про те, що сприяє спасінню, і нагадує кожному не нехтувати своєю обітницею, але невсипущими очима і неухильною силою розуму надавати кожному відповідну розраду. Отож бо й дотепер тієї обітниці спадкоємці по-апостольські діяли. Їхнім переданням наслідуючи, і з судженням нашої мірності про все, як їй [=нашій мірності] здалося, при направленні всесильного Бога, і головуючи на соборному засіданні з найсвященнішими співбратами архієреями, розглянули [ми] шановні листи найтихіших, найправославніших і боговінчаних царів і великих князів Московських государів государів братів Іоанна Олексійовича і Петра Олексійовича, імператорів всієї Великої і Малої, і Білої Росії, і багатьох володінь і земель східних, західних і північних батьківських і прадідівських спадкоємців і правителів, жаданих по Господу і від серця любих її синів і блаженнішого патріарха Московського і всієї Росії кира Йоакима, у Святому Дусі любого її брата і співслужителя, також і найшанованішого і найяснішого підданого названих найсильніших великих царів гетьмана Запорозького війська

[1] γράμμα ἐκδόσεως — сталий термін на позначення дозвільних грамот, зазвичай одноразових, тобто поза регулярними справами.

[2] У грецьких текстах тут завжди слово χειροτονία («хіротонія») або дієслово χειροτονῶ («хіротонісати»). В українській мові ширше вживаються слова «поставлення», «висвячення» і відповідні дієслова.

обох частин Бористена[3] пана Іоанна Самойловича, у Господі її сина любого, про те, що єпархія Київська, позаяк її архієрей одержує хіротонію від найвищого й найсвятішого Вселенського престола Константинопольського, як це було завжди за приписом священних законів, чимало років удовує, і з плином часу, і без поставлення в ній істинного архієрея через війни поміж двох найбільших царств, надолужуючи час і користуючись нагодою, ворог правої та істинної, і святої, і чистої віри православних християн куколі й терня засіяв поміж пшениці, тобто православ'я, і наражається воно на небезпеку стати знаряддям ворожих і супротивних поглядів, і через те прохають [царі] з великою набожністю і найбільшим благанням надати дозвіл блаженнішому патріарху Московському висвятити митрополита Київського, оскільки та митрополія залишається позбавленою істинного архієрея, нехай бо й зі зрозумілих причин відсторонюється архієрей, якщо його оберуть підлеглі тій єпархії єпископи, архімандрити, кафігумени священних монастирів та інші, як це прийнято, щоби не було й надалі незахищеним те населення[4] через те, що важко й дуже незручно налагодити звідси ту справу, як це всім очевидно, в той час, коли засіває відразу ж куколі, тобто єресі і розкольницькі вірування, ворог істини диявол. Тому й найвеличніше й державне царство, пануюче над нами, дало наказ, на прохання найтихішого й найхристиянішого того царства [Московського], щоби ніякої перешкоди не чинити в цій справі.

Отож, наша мірність, позаяк надана їй височінь вселенського престолу, усвідомлюючи обов'язок дбати, скільки сили є, про тих, кому потрібно піклування, і маючи відповідальність за всіх увірених їй від Бога, цю супліку — розумну й справедливу, з радістю сприйняла й розсудила достойною убезпечення письмового. І, пишучи разом зі священним собором архієреїв і пречесних[5], у Святому Дусі любих їй братів і співслужителів, проголошує: бути

---

[3] Інакше — Борисфен, грецька назва Дніпра.

[4] У тексті — παροικία — так греки називають поселення, що перебувають далеко від метрополії, зазвичай — грецькі колонії.

[5] Це церковний титул грецьких архієреїв — ὑπέρτιμος.

найсвятішій єпархії Київській підлеглою найсвятішому патріаршому престолу великого і богоспасеного міста Москви, тобто в ньому висвячуватися митрополиту Київському, якщо випаде необхідність, від блаженнішого Московського [патріарха], якщо його [=митрополита] оберуть підлеглі тій єпархії найбоголюбніші єпископи, найшановаініші архімандрити, найпреподобніші кафігумени священних і шановних монастирів, найпреподобніші ієромонахи, найпобожніші ієреї, преподобні ченці й можновладці та інші, за сприяння і з дозволу тамтешнього найяснішого великого гетьмана, за пануючим там звичаєм, і одержувати від нього так званий «на мембрані акт»[6], і визнавати його за старця[7] й предстоятеля свого, оскільки від нього хіротонія, а не від вселенського [патріарха], як вище було сказано, через надмірну відстань місця і через постійне ведення війни поміж двох царств, і в спосіб поступливий[8], що вживається за давнім його звичаєм, надаючи йому такий дозвіл з економії[9].

Коли ж бо здійснюватиме той митрополит Київський для того населення божественну й священну, й безкровну жертву, нехай поминає першим шановане ім’я вселенського патріарха, бо він є джерело і початок, і зверхність для всіх і всюди людностей та єпархій, потому ж патріарха Московського як старця свого. І нікому не пручатися, ані суперечити вище зазначеному як розумному й справедливо вчиненому. А той, хто написане інакше зрозуміє або іншим чином зволіє непокору або спротив виявити й наказу Господа

---

6 Інакше — «на пергаменті», так здавна називали найважливіші документи.

7 В грецьких текстах — γέροντας — устійнений в грецькій християнській культурі вираз на позначення шанованого ченця або предстоятеля монастиря, церкви тощо.

8 τρόπος συγκαταβατικός — поступливість як спосіб владнання справ, що виходять за межі канонічного права.

9 У грецькому тексті — οἰκονομικῶς — через економію, з економії, «економічно». Можна зустріти кириличне написання «ікономія». Грецьке слово «οἰκονιομία» має декілька значень, але всі вони виходять з «домопорядкування». В грецькому богослов’ї йдеться про «божественне порядкування», відтак деякі «неправильні» речі виправдовуються загальною користю для світу. В правовій площині грецьких дискурсів «через економію» пояснювали порушення канонічного права в тих випадках, коли додержання букви закону мало б ще гірші наслідки. Типовий приклад — неканонічне висвячення ієреїв, котрі, в сбою чергу висвятили низку інших священнослужителів або задовольнили багато треб вірних. Скасування сану такого ієрея мало б знищити канонічність всіх його сакральних дій, що було б гірше за його власне неканонічне висвячення.

протистояти, той від Нього відплату матиме як облудник патріархів, котрі суть духовні і живі образи Бога.

Отже, для висловлення й підтвердження цієї справи записано цього соборного видання листа в священному кодексі нашої Христової Великої Церкви, і переписане вручено блаженнішому патріарху Московському кир Йоакимові року спасительного 1686, місяця червня, індикта 9-го.